

VITÁL ATTILA – DRABANCZ RÓBERT

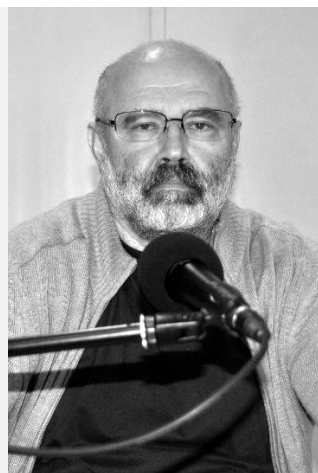
RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Beszélgetés Iványi Tamással,
az SZDSZ korábbi országgyűlési képviselőjével,
a vásárosnaményi Balázs József Városi Könyvtár és
Művelődési Központ igazgatójával

32 évvel ezelőtt, 1990-ben a tavaszi országgyűlési és az őszi helyhatósági választások közjogi és politikai értelemben egyaránt legitimizálták az ellenzéki pártok és mozgalmak rendszerváltó törekvéseit. A többpárti demokrácia megteremtésében kulcsszerepet játszó, országos ismertségre szert tett politikusokról viszonylag sok tudományos publikáció, illetve médiatartalom született, azonban a vidéki Magyarország demokratikus ellenzékéről, az átalakulás folyamatának helyi társadalmi viszonyairól méltatlanul kevés tudományos és ismeretterjesztő munka látott napvilágot. Ezt a hiányt pótolja ez a sorozat, amely a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken a demokratikus átalakulásban jelentős szerepet játszó személyek életútját hivatott feltárni. Az 1970-80-as évek időmetszetét felölelő retrospektív interjúk készítésével az volt a célunk, hogy az egyéni életpályák állomásain keresztül felidézzük a megyei demokratikus ellenzék megszerveződésének folyamatát, a rendszerváltás lokális eseménytörténetét.

Ön egy tizenegy gyerekes családban született Nyíregyházán az 1950-es évek végén. Az édesapja egy megtűrt kisegyház lelkészeként szolgált. Milyen volt felnőni egy ilyen atipikus mikrokörnyezetben egy nagyvárosban az államszocializmus korszakában, a hatvanas évek Magyarországon?

Erre azért tudok nehezen válaszolni, mert összehasonlítási alapom legfeljebb úgy lehetett, hogy láttam az osztálytársaim hogyan élnek. Belülről megélve nagyon jó volt; egy ilyen nagycsaládnak van egy sajátos belső klímája, ugyanakkor volt egyfajta szigorúság, elvárás is velünk szemben, hogy példamutató életet éljünk, még akkor is, hogy ha ezt esetleg nem éreztük a sajátunkénak. Édesapám lelkész volt, nagyon érdeklődött a világi és egyházi közügyek iránt egyaránt, és ez a fajta aktivitás nem találkozott a hatalomgyakorlók és a metodista egyházvezetők tetszésével. Csak egy apróság: a lelkészeknek rendszeresen tartottak politikai továbbképzést, ezt hazafias népfronti ülésnek hívták a hatvanas, és szerintem a hetvenes években is. Ott az előadások után hozzá lehetett szólni, és természetesen az édesapám sokszor fel is szólalt, amit többnyire valamilyen retorzió követett. Előfordult, hogy több évre bevonták a jogosítványát, és akkor kerékpárral járt, vagy a hívei fuvarozták. A fennálló renddel szembeni ellenálló attitűd természetes részévé vált a családi életünknek.

NÉVJEGY

Iványi Tamás
művelődésszervező,
zenepedagógus

1959-ben született Nyíregyházán. Nős, négy felnőtt leány édesapja. A Liszt Ferenc Zeneművészei Főiskolán általános iskolai ének-zene és zeneiskolai szolfézs-zeneelmélet szakon diplomázott 1984-ben, majd posztgraduális képzéseken karvezető, illetve kulturális menedzser képesítéseket szerzett. Tanulmányait

2007-ben fejezte be a Debreceni Egyetemen, művelődésszervező szakon. 1984-től a vásárosnaményi II. Rákóczi Ferenc Gimnázium tanáraként dolgozott, továbbá a helyi Liszt Ferenc Vegyeskar vezetője lett. Karnagyként a mai napig tevékenykedik, a vegyeskórus mellett a Vásárosnaményi Férfikórus vezetője. Több hazai és külföldi koncerten vezényelt, 1993-ban a budapesti kórusversenyen a vásárosnaményi vegyeskarral nemzetközi fesztiválkórus minősítést érdemelt ki. 1999-ben nevezték ki a vásárosnaményi Esze Tamás Művelődési Központ élére, majd a helyi kulturális intézmények átszervezését követően 2014-től a Balázs József Városi Könyvtár és Művelődési Központ igazgatója lett. Iványi Tamás az 1970-es évek végén került kapcsolatba a demokratikus ellenzékkel. Az 1990. évi országgyűlési választásokon pártunkívüliként, az SZDSZ támogatásával indult a vásárosnaményi választókerületben, és a második fordulóban 80 szavazatnyi különbséggel a második helyen végzett. 1990 tavaszán lépett be a Szabad Demokraták Szövetségébe. 1994-1998 között országgyűlési képviselő, a szabaddemokraták megyei területi listájáról kapta mandátumát. A törvényhozásban az oktatási, tudományos, ifjúsági és sport bizottságban dolgozott. 1996-ban az Országgyűlésben kórust alapított, a több frakcióból összeálló Szená-Torok formáció a mai napig működik és jótékonyági rendezvényeken lép fel. Iványi Tamás 1998-tól a vásárosnaményi képviselőtestületben folytatta közéleti tevékenységét, melynek a mai napig tagja.

Bizonyára az nagy törés volt a család számára, hogy a hetvenes években az Állami Egyházügyi Hivatallal való konfliktusa okán az édesapját függesztették az állásából és büntetőeljárás is indult ellene...

Felfüggesztett börtönbüntetést is kapott, és közel hét évig gyakorlatilag illegalitásban működött. Elbocsájtották az állásából, amit ő nem fogadott el, és a gyülekezete kitartott mellette. Ma már nem könnyű elképzelni, hogy még személyi igazolványa sem volt abban az időben. Az autójáról levették a rendszámot, hogy ne tudjon vele közlekedni, tehát ilyen zaklatások közepette zajlott az életünk. Végül is 1981-ig tartott ez az állapot. Én úgy emlékszem vissza ezekre az időkre, hogy állandó feszültségben éltünk, de ehhez is hozzá lehetett szokni.

Lehet, hogy profánnak tűnik a kérdés, de amikor a lelkészként szolgáló édesapja a hetvenes években el volt tiltva a hivatásától, hogyan tudott eltartani egy tizenegy gyermekes családot?

Soha nem éltünk nagy lábon és a gyülekezetünk támogatott bennünket. A miénk volt a metodista kisegyház legnagyobb közössége az egész országban. Ebben az időben a gyülekezet gyakorlatilag eltartotta a családjunkat. Mindig beállított valaki egy zsák krumplival, csirkével, ruhával. Ugye nekem öt bátyám van, tehát elég ritkán volt új ruhám abban az időben. Mondanám úgy is, hogy az isteni gondviselés valahogy mindig segítő kezet nyújtott. Ugyanakkor külföldi egyházi körök is igyekeztek segíteni. Voltak olyan egyházpolitikai kezdeményezések is, hogy ha valamilyen egyházi delegáció járt hazánkban, akkor a nyugati keresztény körök megpróbálták elérni, hogy kerüljön szóba édesapánk helyzete. Részben talán ennek is köszönhető, hogy 1981-ben úgy oldották meg ezt a hét éve fennálló állapotot, hogy az akkor illegalitásban létező vallási közösséget önálló felekezetként engedték működni. Nem csak Nyíregyházán, hanem más településeken is léteztek hasonló helyzetű, az állampárttal kollaboráló metodista egyházvezetőkkel szembeálló gyülekezetek, és akkor ezt az illegálisan működő formációt önálló felekezetként, új néven engedték legálisan működni. Így jött létre 1981-től a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség, melynek első elnöke volt az édesapánk, Iványi Tibor.

Állami oktatási intézményekben végezte a tanulmányait az általános iskolától az egyetemig. Mennyire élte meg azt, hogy párhuzamos valóságban él? Feltételezzük, hogy az a világnézeti nevelés, ami a Kádár rendszerben az általános iskolákban, középiskolákban, felsőoktatási intézményekben folyt, szöges ellentétben állt az otthonról kapott világgéppel, értékrenddel.

Ez így van, ugyanakkor ez azért nem mindig jelentkezett élesen. A Kommunista Ifjúsági Szövetség tagja nem voltam soha, de úttörő például igen. Kérdeztem is egyszer anyámtól, hogy a kisdobos, úttörő miért fért még bele, és a KISZ miért nem? Valami olyasmit mondott, hogy nem akarták, hogy állandó konfliktusban legyünk már kisgyerekként is. Tulajdonképpen én ebben a létállapotban szocializálódtam, nekem az volt a természetes, hogy a családjunk a fennálló renddel mindig is szembe helyezkedett, ráadásul a lelkészgyerek státus, és kisegyházi hovatartozás még egy további külön batyú. Általában a történelmi egyházak sem lelkesednek a kisebb felekezetekért, ha létezik egyáltalán ilyen kategória, hogy történelmi egyház.

Érettségi előtt álló fiatalemberként megfordult -e a fejében a lelkészi pálya, hogy az édesapja, illetve a bátyja nyomdokaiba lépjen?

Természetesen megfordult a fejemben, mert ezt a szüleim ugyan soha nem mondták ki, de a fivéreimmel éreztük, hogy nekik a szívükhöz a legközelebb álló az lenne, ha a lelkészi pályát választanák. Azonban amikor én érettségiztem, akkor még a családjunk és a gyülekezetünk életében az illegalitás időszaka tartott, így nem tudtam elképzelni,

hogy lelkészként én hol tudnék működni, mikor az apám is illegalitásban prédikált. Viszont én igazából nem is akartam lelkész lenni, sosem éreztem erre elhivatottságot. Volt egy visszatérő álmom, hogy a szószéken állok, prédikálnom kell, és nem jut eszembe semmi. Visszatérő, nem túl kellemes álom volt. Nem éreztem úgy, hogy ez az én utam lenne. Akkor már a zene iránt érdeklődtem, és az irodalom is örök szerelem volt, így én magyar-ének szakra jelentkeztem a nyíregyházi tanárképzőre, ahová helyhiány miatt nem vettek föl 1978-ban.

Vélhetően szerepet játszott ebben az a káderlap is, amit az iskola mellékelte minden diák felvételi jelentkezéséhez...

Írásba foglalták azt, hogy jelenlegi vallásos világnézete miatt pedagógus pályára nem alkalmas. Hagytak a véleményezésben egy kiskaput a *jelenlegi* állapotra való utalással, hátha ez később változik. Mivel helyhiányra hivatkozva nem nyertem felvételt a főiskolára, elmentem autószerelést tanulni a 110. számú Ipari Szakmunkásképzőbe. Tulajdonképpen csak betelefonáltam, hogy van-e valamilyen szakmatanulási lehetőség az érettségizetteknek. Mondták, hogy van autószerelő képzés, és én beiratkoztam. Lehet, hogy ha kosárfonás lett volna, akkor én most képzett kosárfonó lennék. Az volt a tervem, hogy elkezdek szakmát tanulni, de közben majd próbálkozom újra a főiskolával, és ha felvételt nyerek, akkor abbahagyom. De mivel ez a képzés összesen kétéves volt, úgy gondoltam, hogy érdemes inkább befejezni. Egyébként én nagyon szívesen emlékszem vissza arra az időre, ez egy nagyon jó iskola volt. Mivel érettségít követően tanultam szakmát, ezért közismereti tárgyak már nem voltak, az idő nagy része a munkahelyen telt, és a melós világ megismerése nekem egy nagyon jó tanulási folyamat volt. Sőt, akkor volt utoljára olyan munkám, ami úgy működött, hogy fél négykor abbahagyhattam, lezuhanyoztam, és négykor kiléptem a kapun. Ebben a ritmusban is van valami jó.

Felsőfokú tanulmányait Debrecenben végezte, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, ahová 1981-ben nyer felvételt. Hogyan emlékszik vissza a főiskolai évekre?

Nekem az egy nagyon jó időszak volt. Tulajdonképpen én ott éreztem igazán diáknak magam, mert én szerettem a Vasvári Gimnáziumot is, de valahogy akkor értem meg arra, hogy igazán ki tudjam a diáklétet élvezni. Közben elkezdtem énekelni a Kodály kórusban félállásban, így még pénzt keresni is tudtam azzal, ami egyébként a szenvedélyem volt. Ha nekem kellett volna fizetni, akkor is szívesen énekeltem volna ott. A nyolcvanas évek első fele már egy érdekes, vegyes időszak volt olyan szempontból, hogy miközben a tantárgyaink egy része a létező szocializmus ideológiájához kapcsolódó kurzusokból állt, mint a munkásmozgalom története, dialektikus és történelmi materializmus, politikai gazdaságtan, és elég vonalas tanáraink voltak ezekből a tárgyakból, de közben a tudományos szocializmus szemináriumot már olyan oktató vezette, aki teljesen más szellemben beszélgetett velünk. Érdekes volt érzékelni, hogy már nem olyan monolit ez a rendszer. Az

egyetemen már megjelent némi óvatos rendszerkritika, az értelmiségi autonómia előjelei felsejlettek. Először nem is értettem, hogy most provokál minket az előadó, vagy pedig tényleg lehet 1983-ban kritikai szellemben is beszélgetni politikai kérdésekről. Ez egy ilyen érdekes kettőség volt.

Ének-zene és zeneiskolai szolfézs-zeneelmélet szakon szerzett diplomájának kézhezvétele után hol kezdte a pályáját?

Az volt a tervem, hogy egy évig maradok Debrecenben, mert a későbbi feleségem egy évfolyammal alattam járt, gondoltam, hogy őt még megvárom. Viszont a vásárosnaményi művelődési ház igazgatója, aki egy nagyon agilis ember volt, bement a főiskolára, hogy neki egy kórusvezetőre van szüksége, és kikérte a végzősök listáját. Így látta meg, hogy én megyebeli vagyok, és lehengerlő stílusban meggyőzött arról, hogy máshová nem mehetek, csak Vásárosnaményba. Szakmailag komoly kihívásnak éltem meg ezt, és még szolgálati lakást is kínáltak. A párommal mi falura akartunk menni, rózsaszínű romantikus álmoktól vezérelve: én kórust szerettem volna vezetni. Vásárosnamény ugyan város, de azért egy faluval szemben támasztott követelményeket is teljesíteni tudja. Lakás is volt, kórus is volt, tehát minden együtt volt, amit abban az időszakban elképzeltünk. Így Vásárosnaményba költöztünk és a mai napig is itt élünk.

Egy vidéki kisvárosban kezdte a pályáját a későkádári rendszerben. A közbeszédben, tudományos diskurzusokban a korszakkal kapcsolatos egyik álláspont az, hogy a nyolcvanas években felpuhult a diktatúra, ami már önmaga karikatúrájaként létezett, egy másik nézet szerint a háttérben továbbra is elég kemény korlátozó mechanizmusok működtek, sőt vidéken különösen erőteljes volt a hatalmi represszió. Ön miként élte meg a hatalmi viszonyokat a nyolcvanas évek második felében?

Én azt gondolom, hogy a hatalmi önkény nem egyformán működött mindenhol. A helyi gimnáziumban is tanítottam, az én igazgatóm egy öntudatos balos figura, ugyanakkor nagyon korrekt ember volt, aki pontosan tudta, hogy én vasárnaponként az apám istentiszteletén kántorkodom. Mint később megtudtam, még azt is pontosan tudta, hogy én szamizdat újságokat hordozgatok haza Pestről, mert az a barátom, akinek én továbbadtam, az igazgatónak is adott belőlük. Nem volt nagyon nehéz kitalálni, hogyan kerülhetett Pestről az illegálisan terjesztett Beszélő című ellenzéki kiadvány Vásárosnaményba. Soha nem mondta, hogy Tamáskám figyelj, nincs itt semmi baj, de mások miatt vegyél egy kicsit visszább. Még olyan eset sem fordult elő, hogy a pedagógus bérjutom kiosztásnál, én, mint fiatal kezdő kevesebb jutalmat kaptam volna. Azt nem tudom megítélni, hogy ő volt ennyire korrekt, vagy a rendszer volt már ennyire felpuhult.

A közélet iránti érdeklődése családi hatásra alakult ki, erősödött meg, vagy egyébként is mindig érdeklődve szemlélte a világot?

Nem éltem burokbán, de nem állítanám, hogy politikus alkat voltam. Én az újságot a hátuljáról kezdtem olvasni, elsőként a sportrovatnál.

Beültem a Nyíregyházi Könyvtár olvasójába azért, hogy a Népsportot, és a Képes Sportot átolvassam. Nagy sportrajongó voltam. A politikai mozgolódásokról tudtam, de nem szippantott be nagyon. Volt ugyanakkor számos érdekes élményem. Gábor bátyám¹ elég jó kapcsolatban volt a demokratikus ellenzék liberális köreivel, ami onnan eredt, hogy ők kezdetől szolidárisak voltak mindazokkal, akik valamilyen üldöztetést szenvedtek. Gábor évekig a bezárt imaterme előtt az utcán tartotta az istentiszteleteket, és a demokratikus ellenzék néhány tagja eljárt szolidaritásból ezekre az alkalmakra. Ezek között ateisták is bőven voltak, illetve akadt közöttük több személy, például Eörsi István, Solt Ottilia, akikkel a testvérem egész hátralévő életükben vallási dialógust folytatott. A bátyám révén némi kapcsolatom nekem is volt a demokratikus ellenzékkel. Előszörban személyes élményekkel kötődtem ehhez a társasághoz. Ha jól emlékszem, 1981 nyarán a lengyel Szolidaritás mozgalom kirúgott vezetőinek a gyermekei számára a magyar értelmiségiek magánkezdemenyezésésként nyaralást szerveztek a Balatonnál, komoly konspirációval, hogy a hivatalos szervek ne szerezzenek tudomást erről. Biztos vagyok benne, hogy tudtak róla. Magánautóval szállítottuk a lengyel gyerekeket a Balatonhoz, egy ilyen harminc autóból álló konvoj miért is ne lett volna feltűnő? A bátyám szólt, hogy van egy autó, amire nincs sofőr, nem segítenék -e, és persze szívesen bevállaltam. Egy féllábú gyermekorvos Trabant Hycomat típusú autójával három lengyel gyereket szállítottam a Balatonra. Ehhez hasonló, egy fiatalnak kétségkívül izgalmas akciókban vettem részt. Amikor Rajk Júlia meghalt, vélhető volt, hogy a posta nem fogja a gyászjelentéseket kikézbesíteni, és ezt a fővárosi ellenzéki értelmiségi körök magánszervezésben oldották meg. Éppen Budapesten voltam, kaptam a bátyámtól egy Trabantot és egy térképet, valamint egy halom gyászjelentést, és nekiindultam a pesti éjszakának. Olyan emberek laktak a kijelölt címeken, akiket én tankönyvekből ismertem, például Illyés Gyulának kézbesíttem. Vagy mondjuk a Nagy Bálintnak, a Ybl Miklós és Kossuth díjas építésznek, aki a nyolcvanas években kényszerűségből ácsként dolgozott. A jegyűrűre valót később nála kerestem meg segédmunka vállalásával. Ilyen személyes élményeim voltak, de nem szippantott be a politika.

A nyolcvanas évek első felében a pártállammal szembeforduló ellenzéki erők tevékenysége egyre láthatóbbá válik. Említette a Beszélőt, mint a legismertebb szamizdatot, amelyet szerkesztő, illetve terjesztő értelmiségi kör aztán Szabad Kezdeményezések Hálózata néven szervezi meg magát. A későbbi SZDSZ magja mellett az Írószövetségben előszörban a jobboldali, vagy konzervatív világnézetű művészek folytattak diskurzust Magyarország jövőjéről. 1985-ben Monoron a formálódó demokratikus ellenzék konspirációs módon már közös találkozót is szervezett. Hogyan vélekedik arról, hogy ezek

---

¹ Iványi Gábor metodista lelkész, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség vezetője, a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) alapító tagja, az SZDSZ országgyűlési képviselője (1990-1994, illetve 1998-2002 között). 1989-től az Oltalom Karitatív Egyesület elnöke, a Wesley János Lelkészképző Főiskola rektora.

inkább romantikus kezdeményezések voltak az államhatalommal szemben, ami inkább a civil kurázsi megnyilvánulása volt, vagy a nyolcvanas évek közepén, amikor még a tömegek számára ugyancsak távolinak tűnt a pártállami rendszer bukása, már benne volt a pakliban, hogy a kommunista rezsimmel szemben valós alternatíva kínálkozhat?

Én azt gondolom, hogy e tekintetben két Magyarország létezik: Budapest és a vidék Magyarországa. Teljesen másképp néz ki a világ, ahol van valós számú polgárság, illetve ott, ahol nincs érdemi polgárság. Vásárosnaményból nézve nekem nem tűnt túl reálisnak 1985 táján, hogy a fennálló politikai rendszer négy-öt év alatt szétesik. Én legalább is így éltem meg. Azt mondjuk érzékelttem, mikor bejártam egy elkötelezett balos kollegámmal nyelvtanfolyamra Nyíregyházára, ahová egyszer az én, máskor az ő Trabantjával mentünk, és közben már politizálgattunk, hogy már olyan gondolataimat is bátran megoszthattam vele, amik miatt esetleg tíz évvel korábban vélhetően komolyabb retorziók értek volna. Akkor én már nem éreztem azt, hogy nagy kockázatot vállalok azzal, hogy keresetlen szavakkal bírálom a fennálló rendszert, és megvédem, támogatom a szerinte ugrabugráló, balhézó ellenzékieket. Úgy emlékszem vissza azokra az időkre, mondjuk a nyolcvanas évek második felére, hogy a mindennapi beszédben már nem kellett annyira óvatoskodnom. Nekem sem, és másoknak sem. Már egyre nyíltabban lehetett közéleti kérdésekről beszélni, de én nem éltem meg valós alternatívaként azt, hogy a politikai rendszer egy-két év múlva meg fog változni.

1985 után a szocialista táboron belül nagy változások zajlanak, Gorbacsov hatalomra kerülésével egyre inkább fölhangosodnak az MSZMP-en belül is azok a hangok, hogy a reformokat már Kádár János személye nélkül kell levezényelni. 1988 májusában eltávolítják Kádárt az állampárt éléről. Ezt a szimbolikus döntést a vidék Magyarországa, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Vásárosnamény lakossága hogyan élte meg?

Lehetett érezni, hogy nagy dolgok történnek, de az állampárt első számú vezetőjének személyében történt változást nem kötötték az emberek rendszerszintű változáshoz. Az utódlás kapcsán inkább az egyes aspiránsokkal kapcsolatban ment a lamentálás: Pozsgai vagy Grósz, ki lehet az emberarcúbb megjelenítője a központi bizottságnak? Mondjuk ekkor Pozsgai Imre népszerűsége volt a legnagyobb az állampárti vezetők között, neki intelligensebb sziluettje volt, mint mondjuk Grósz Károlynak, de szerintem gondolatban odáig jutott el a vidéki átlagember, hogy a választékből elfogadhatóbb figura kerüljön az élre. Hogy ebből rendszerváltás lesz, azt szerintem vidéken 1988-ban még kevesen gondolták.

Ekkora már drámai módon felgyorsultak az események: 1988 őszén alakul meg a Német Miklós vezette reformkommunista kormány, amely egyre inkább függetlenítette magát az állampárttól és egyre több teret engedett az önmagukra már pártként tekintő demokratikus

ellenzéki erőknek is. A különféle politika csoportosulások elkezdtek olyan közbeszéd tárgyára alkalmas témákat keresni, mint a nagymarosi vízlépcső beruházás, az 1956-os forradalom leverésével és a megtorlásokkal kapcsolatos kibeszéletlen emberi tragédiák, és ezek a sajtónyilvánosságot élvező ügyek már nem hagyták érintetlenül a vidék Magyarországot sem. A fővárosban szerveződő ellenzéki pártok erre is támaszkodva törekedtek arra, hogy mozgósítsanak, vidéki hálózatot építsenek ki, hiszen e nélkül nagyon nehezen lehetett volna nekifutni az 1990-ben sorra kerülő országgyűlési választásoknak. Hogyan zajlott az ellenzéki pártok megszerveződése vidéken?

A különböző ellenzéki csoportok ebben az időben nem nagyon akarták magukat pártként definiálni. Fórum, szövetség, hálózat, érzékelhető volt, hogy még a párt kifejezéstől is elhatárolódtak, mivel ez a szó zsigeri indulatokat váltott ki az emberekben. Ettől persze még politikai pártként szerveződtek meg az ellenzéki csoportosulások, sokszor ad hoc alapon. Az SZDSZ például úgy alakult meg a Beregben, hogy Beregdarócon a gázátadó állomásnak a vezetője egy ellenzéki érzelmű mérnök volt, Seszták Imre. Budapestről érkezett hozzá valamilyen ügyben egy olasz tolmács hölgy, aki már kapcsolatban volt a szabaddemokratákkal, és arra agitálta Imrét, hogy vegyen részt a pártépítésben. Tulajdonképpen kvázi munkahelyi pártszervezetként alakult meg az SZDSZ Beregdarócon. A főnök belépett ebbe a pártba, és az összes dolgozó követte. Én akkor nem is ismertem őket, és amikor aztán jöttek az 1990-es választások, akkor derült ki számomra, hogy itt a Beregben már létezik egy SZDSZ-es pártalapszervezet. Az MSZMP bizonyos körei megpróbálták azért az ellenzéki gyeplőn tartani a kezüket, például Vásárosnaményban úgy jött létre az MDF helyi szervezete, hogy azt a főállású KISZ alkalmazott hozta létre. Gyakorlatilag a helyi párttitkár szolt a KISZ-titkárnak, hogy inkább mi szervezzük meg az MDF-et, mint mások, persze az is lehet, hogy tényleg vonzódtak a Fórumhoz. Az MDF-nek kétségkívül volt egy reformkommunista vonulata, amivel nem is tudott igazán mit kezdeni az MDF vezetése. De aztán itt is polarizálódott az MDF, és inkább egy másik vonal erősödött meg. Ezért a kvázi reformkommunista irányzat aztán el is tűnt abból a pártból. Azt viszont éreztem, hogy vidéken nem érezte még a formálódó ellenzék erősnek magát. 1989 őszén, mikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a következő évben többpárti, szabad országgyűlési választásra kerül sor, akkor Vásárosnaményban volt olyan ellenzéki megbeszélés, ahol az az ötlet vetődött fel, hogy egy közös ellenzéki jelöltet kellene indítani, mert csak úgy van esélye az utódpart ellen. Gyorsan tovább is lépett ezen a történelem, de az első megbeszélések még úgy zajlottak, hogy amennyiben az ellenzék közös jelöltet állítana, akkor lenne némi esély a vásárosnaményi választókerületben a parlamenti mandátum megszerzésére. Kezdetben még létezett vidéken egy viszonylagos összetartás a demokratikus ellenzéken belül.

A demokratikus ellenzéki mozgalmakból 1989-ben két nagyobb tömörülés emelkedett ki, az MDF és az SZDSZ. E két párt a nemzeti kerekasztal tárgyalások során meghatározó szereppel bírt az

alkotmány módosításának kidolgozásában és a rendszerváltás forгатókönyvének meghatározásában egyaránt. Ön az SZDSZ-hez csatlakozott. Ezt a döntését az magyarázza, hogy ezzel a körrel már korábban is kapcsolatban volt, vagy a világnézeti azonosság dominált inkább?

A rendszerváltás időszaka eléggé kaotikus volt, állítom egyébként, hogy máig nem tisztult le egészen. Azt, hogy én liberális vagyok-e, nem tudom megmondani. Mit értünk azon, hogy valaki liberális? Magyarországon 1989-ben még pártot lehetett olyan liberális értékek mentén szervezni, ami egy angol konzervatív számára is vállalható. Az identitáskérdés egyébként végig érzékelhető volt az SZDSZ-en belül, hogy klasszikus értelemben liberális, vagy inkább szociálisan érzékeny, a SZETA hagyományokra építő pártalakulat. Az a vita, hogy modern szociáldemokrata, vagy nyugati értelemben liberális párt-e az SZDSZ, soha nem dőlt el igazán, annak minden hátrányával együtt. Ezek a konfliktusok végig megvoltak. Én magánéletileg amúgy keresztény-konzervatív, de szociálisan hiperérzékeny liberálisnak mondanám magamat, de hogy ebből mi a konklúzió, azt nem tudom megmondani. Igazából sok esetben az határozta meg, hogy valaki a rendszerváltás hajnalán melyik politikai formációhoz csatlakozott, hogy egy általa elismert, vagy tisztelt személy melyik párthoz tartozott. Lehet, hogy számomra is fontosabb volt a személyes kötődés, mint a kikristályosodott meggyőződés.

A hatályos, un. sztálini alkotmány generális módosítására 1989 őszén került sor. A köztársasági államforma kikiáltása után már mindenki számára egyértelműnek tűnt, hogy a politikai változások visszafordíthatatlanok. Ugyanakkor Vásárosnamény az akkori szovjet határhoz néhány kilométerre fekszik, és még ebben az időszakban elég jelentős számú, több tízezer szovjet katona állomásozott Szabolcs-Szatmár-Beregben és a szomszéd megyékben. Érzékelhető volt -e az ország északkeleti térségében élő embereknél valamifajta félelem, vagy aggodalom azzal kapcsolatban, hogy mi történhet az államszocialista rendszer összeomlásának hatására?

Nem tudom megmondani, hogy volt-e félelem, én nem érzékelttem ilyesmit. Ugye nem vagyok tősgyökeres vásárosnaményi, 1984-ben költöztem a településre, akkor hatodik éve laktam itt, és annak ellenére, hogy valamennyire benne éltem a városban, azért nem minden rétegében voltam jelen. Az látszott, hogy a Szovjetunió is esik szét darabjaira, ennek jelei már korábban is megmutatkoztak. Abban az időszakban egyébként a nyilvános kommunikáció is többféle volt. Emlékszem, hogy már érdemes volt fennmaradni a televízió híradójának harmadik adására, mert az éjszakai kiadásban sokszor már egy kicsit más volt a narratíva. Félelmet nem érzékelttem a környezetemben, inkább érdektelenséget. Az 1990-es országgyűlési választásokon talán két olyan választókerület volt, ahol érvénytelen volt a választás az első fordulóban, mert nem érte el az ötven százalékot a részvétel. Az egyik a vásárosnaményi körzet volt. Ezt a hátrányt azóta is cipeli ez a térség, de ez egy másik történet. Az egyértelműen látható volt, hogy nagyon alacsony szintű az emberek

politikai aktivitása. Például az ellenzéki pártokat bemutató egyik nyilvános rendezvényen, ahol együtt jelentek meg a FIDESZ és az SZDSZ vezetői, vagy tízen lehattunk a közönségben összesen. Itt nem volt igazán bázisa az ellenzéki pártoknak akkor.

A rendszerváltás időszakában az első országos kampány 1989 novemberében volt, az azóta négyigenes népszavazás néven emlegetett alkotmányos erejű véleménynyilvánítás. A nemzeti kerekasztal tárgyalás lezárulása után is voltak nyitott kérdések, hiszen az SZDSZ és a FIDESZ nem írta alá megállapodását. Az egyik vitatott ügy a köztársasági elnök megválasztásának módja volt. Ebben az időszakban a legnépszerűbb reformkommunista politikus Pozsgai Imre volt, a közvetlen elnökválasztás intézménye az ő esélyeit növelte volna. A közvetlen választást az MSZMP mellett az MDF is támogatta, ezzel szemben az SZDSZ és a FIDESZ népszavazási kezdeményezéssel megpróbálta megakadályozni, hogy az első köztársasági elnök kommunista politikus legyen. A népszavazás elsősorban ennek a kérdésnek az eldöntésére irányult. Hogyan zajlott le ez a kampány Vásárosnaményban?

Helyi kampány nem igazán volt. Személyes emlékem, hogy szolgálati lakásban laktunk, és a fal másik oldalán volt az egyik szavazóhelyiség. Hallottuk, hogy kopácsolnak, építik össze a szavazófülkéket. Négyből már három lányunk megvolt, viccből megtanítottuk nekik, hogy megyünk népszavazni, négy igennel. Persze fogalmuk sem volt nekik arról, hogy mi az a népszavazás, és mi a négy igen. Azt nem tudom, hogy az egyes vidékeken milyen volt szavazatarány, de mi azt láttuk innen vidékről, hogy a végeredmény a szabaddemokraták számára kudarc lesz. Végül a fővárosi szavazatok hozták meg az igenek győzelmét. Egyébként azt mi itt is úgy éreztük, ami országosan is kijött a mérésekből, hogy annak ellenére, hogy az MDF a három igen, egy nemmel kampányolt, azért az MDF szimpatizánsok nagy része is a négy igent húzta be a szavazólapra.

Majd jött a következő megmérettetés, az 1990-es tavaszi országgyűlési választás, ami komoly kihívást jelentett a pártoknak mind a jelöltállítás tekintetében, mind pedig a kampány levezénylésében. Ön már részese volt az eseményeknek, mint képviselőjelölt. Hogyan zajlott a kampány a Beregben?

1990 elején felgyorsultak az események. Úgy indult a dolog, hogy az MDF-től megkérdezték, hogy elindulnék-e a Fórum jelöltjeként. Én nem mondtam határozott nemet, tehát vacilláltam, végül az MDF egy református lelkeszt indított, Szűcs M. Sándort, ami teljesen logikus döntés volt, mert a Bereg egy református vidék. Én pedig az SZDSZ színeiben indultam el akkor, és úgy éreztem, hogy teljesen magamra maradtam. Mondták ugyan a nyíregyházi szervezők, hogy majd ők segítenek, és aztán egyáltalán nem tudtak segíteni, ami akkor nagyon bosszantott, aztán később rájöttem, hogy nekik sem volt fogalmuk arról, hogy mit is kéne csinálni. Ki látott szabad, versengő választást Magyarországon? Az SZDSZ megyei kampányszervezői, Gulyás József és Lövei Csaba fiatal, lelkes forradalmárok voltak, épp, hogy

kikerültek a főiskoláról. Az első bemutatkozó gyűlésemre plakátokat készítettek számomra Nyíregyházán és elküldték, hogy helyezzem ki. Megvártam míg beesteledik, és egy tubus Technocollal, és egy marék rajszóggal elindultam azzal, hogy plakátolni fogok, de jó sötét legyen, hogy ne lássa senki. A fővárosból is látszódott, hogy a vidék ilyen szempontból is nagyon el van maradva, így leküldtek egy csapásmérő egységet. Akkor szemem, szám elállt. Érkezett egy mikrobusz, kigördült az ajtaja, és benne volt egy 80 literes hordó, megkeverve tapétaragasztóval. És elindultak a pesti aszfaltbetyárok plakátragasztó korongecsettel, és a poszteremet csak terítették mindenfelé. Később viccesen mondtam is, legyen már úgy, hogy én lennék az V. kerületben az SZDSZ arca, és valaki lejönne onnan ide a Beregbe liberális eszméket hirdetni. Majd innen-onnan elkezdtek feltűnni szimpatizánsok, aztán a kampány végére már volt egy kis csapat, de ennek ellenére meglehetősen egyedül éreztem magam. Meghökkenve néztem, hogy Pesten harcok folytak azért, hogy ki induljon képviselőként. Nálunk meg örült az SZDSZ, hogy talált valakit. Szerintem engem valószínűleg nem a nagyszerű rátermettségem, hanem az lökött bele ebbe a szerepbe, hogy volt valami fogalmam arról, hogy mi is ez az SZDSZ. Akkor még nem léptem be a pártba, azt gondoltam, hogy én ezt becsületből, tisztességgel végig csinálom, és ha kikapok, akkor belépek. Mert így nem mondhatják rólam, hogy karrierépítési célból lettem a párt tagja.

Az 1990-es választási eredmények nagyjából hozták a papírformát, jól megmutatkozott a fővárosi-vidéki törésvonal. Az MDF a kistelepüléseken, az SZDSZ a fővárosban, és néhány nagyvárosban kapott több szavazatot. Az akkor kétfordulós választás második felvonása végképp eldöntötte, hogy a konzervatív erők, a Magyar Demokrata Fórum, a Keresztény Demokrata Néppárt és a Független Kisgazda Párt koalíciója alakíthatja meg a kormányt. Hogy élte meg ezt az SZDSZ, mekkora kudarcélmény volt ez? Vagy a rendszerváltás eufóriája, az állampárt feletti győzelem és egy új világ kibontakozásának ígérete felülírta a vereségélményt?

Nagy csalódottság volt a szabaddemokratáknál. Az okokat ma sem tudnám megmondani. Nekem szoros eredményt sikerült elérni, gyakorlatilag a semmiből, én félszázalékkal kaptam ki az MDF-es ellenfelemtől. Persze félszázalékkal kikapni nagyon rossz. Előzetesen kereszténydemokratákkal létrejött egy furcsa választási megegyezés is, Kállai Kristófot mi támogatjuk Nagykállóban, a KDNP-s jelölt meg engem fog támogatni. Ezt aztán egyáltalán nem sikerült realizálni. Megkérdezte tőlem a KDNP jelöltje, hogy kampányoljon -e velem Vásárosnaményban. Mondtam, hogy köszönöm nem szükséges, teljes naivitásban voltam. Végig kellett volna közösen járni a második forduló előtt a véleményirányító kisközösségeket. Egy kulcsfigurához mégis elkísért, egy katolikus paphoz. Kiderült, hogy az MDF már járt nála, és elmagyarázták számára, hogy a megyei SZDSZ és KDNP között született egyezség egy fals megállapodás. Ez csalódás volt számomra. Emlékszem azokra a kitűzőkre, amik nagyon népszerűek voltak a választásokat követően: „én nem szavaztam az MDF-re”. Ezt én ma már egészen biztosan nem tűzném ki. Azt gondolom, hogy a

többpárti demokráciát tanulni kellett. A vereségfeldolgozás kultúráját nem ismertük. Én meghökkenve néztem, hogy mikor Bush kikapott Clintontól, hogyan gratulált neki. A kampányban elmebetegnek nevezte, majd Clinton győzelmét követően, a távozó amerikai elnök arra kérte az amerikaiakat, hogy támogassák ezt a tehetséges fiatalembert, mert Amerika a lényeg. Ez nekünk 1990-ben nem nagyon ment, akkor nagyon elromlott a viszony az MDF és az SZDSZ között.

1990 tavaszán, a rendszerváltás korszakának első szabad országgyűlési választásán a parlamentbe jutáshoz minimálisan szükséges 4 százalékos küszöbhatárt összesen 6 párt érte el: a Szabad Demokraták Szövetsége a listás szavazatok 21,4 százalékát szerezte meg országos összesítésben, az MDF-től alig több, mint három százalékkal elmaradva, a második legeredményesebb pártnak bizonyult. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei listán 14,7 százaléknyi szavazatot kaptak a szabaddemokraták, ez 1 területi listás mandátumot eredményezett számukra. Az akkori, 176 egyéni választókerületben 1623 jelölt versengett a szavazatokért, kerületenként átlagosan 9. A választás kétfordulós volt, az első fordulóban országosan az MDF 79-ben, az SZDSZ 63-ban szerezte meg a legtöbb voksot. Ekkor 10 egyéni választókerület volt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, ebből 2 körzetben más ellenzéki pártokkal közös jelöltet állított az SZDSZ, a többi helyen önállóan indultak. A második fordulóba 9 jelöltjük jutott tovább, ebből két kerületben első helyen, 3 körzetben második helyen végeztek. A választás második fordulójában az SZDSZ mindössze 1 választókerületben, a Fidesszel és a KDNP-vel közösen indított Kállay Kristóffal tudott egyéni mandátumot szerezni. Iványi Tamás független jelölt az SZDSZ támogatásával a vásárosnaményi 8. számú választókerületben indult: ő a választás első fordulójában a leadott voksok 17,7 százalékát szerezte meg, 79 vokssal lemaradva az MDF jelöltjétől, Szűcs M. Sándortól, második helyezétként jutott tovább a következő fordulóba, amely során a szavazatok 26,7 százalékát kapta, és mindössze 80 szavazatkülönbség miatt nem sikerült megfordítania az első forduló eredményét. Végül a Szabad Demokraták Szövetsége lett az 1990-es választás nagy vesztese: a várakozásokkal szemben és az első forduló eredményeinek ellenére mindössze 35 egyéni és 34 területi listás mandátumot szerzett, az országos, kompenzációs listán további 23 képviselői hely illette, így az akkor 386 fős parlamentben 92 tagú frakciót alakíthatott, ami az országgyűlés képviselői helyek 23,8 százalékos arányát tette ki. Ugyanakkor az SZDSZ a második legnagyobb képviselőcsoporttal a parlamenti ellenzék vezető erejévé vált.

Az országgyűlési választás csak az első, de koránt sem az egyetlen aktusa volt a rendszerváltás folyamatának. 1990 őszén helyhatósági választásra került sor, ahol szintén pártok, és pártonkívüli, civil jelöltek is versengtek egymással. Az önkormányzati választásokban szintén szerep jutott Önnek is.

Az egyik barátommal kitaláltuk, hogy ki lenne a jó polgármesterjelölt Vásárosnaményban. Igazunk is lett, mert őt a végén meg is választották. Elhívtam a jelöltemet bemutatni az SZDSZ városi alapszervezet egyeztető megbeszélésére. Miután elment az illető, közölték velem, hogy nem fogják támogatni, mert ismerik. Rendes jóra való ember, de teljesen alkalmatlan polgármesternek. Furcsa helyzetbe kerültem, mert én hívtam oda. Érveltem, hogy már nincs elegendő időnk egy jelölt felépítésére, mit csináljunk. Mondták, hogy te már benne voltál egy kampányban, mindenhol ki vagy plakátozva, akkor neked kell indulni. Én akkor hat éve laktam Vásárosnaményban, kevésbé voltam beágyazódva a helyi társadalomba, gőzöm sem volt az önkormányzatiságról. A kampánymúltam miatt végül engem indítottak el. Hárman szerepeltünk jól, százon belüli szavazat különbséggel nyert az általam javasolt személy MDF színekben, akit a helyi SZDSZ nem akart támogatni. Persze kicsit fel is lélegeztem, mert tényleg fogalmam nem volt, hogy mit csinál egy polgármester. Viszont a megválasztott városvezető mégsem lett sikeres. Én azt gondolom mindmáig, hogy ő egy tisztességes ember volt, és ma is az, csak a polgármesterség más jellegű képességeket kíván, mint amivel ő rendelkezett.

Viszont mégis beszippantotta a politika, hiszen az 1994-es országgyűlési választáson szintén Ön volt az SZDSZ képviselőjelöltje a vásárosnaményi választókerületben. Ennek a kampánynak már úgy futottak neki a rendszerváltó pártok, hogy a politikai-gazdasági átmenet okozta mély egzisztenciális sebek felerősítették a késő kádári nosztalgiát, és a reformkommunista MSZP revánsa valószínűsíthető volt. Mennyire élték meg csalódásnak, hogy az a politikai irány, amit a rendszerváltás geneziséjétől képviseltek, esetleg megfeneklik? Vagy az MSZP-re már a választást megelőzőleg is úgy gondoltak, mint nem hivatalos és nem deklarált potenciális partnerre?

Személyesen úgy éltem meg, hogy volt bennem egy kis irreális reménykedés. Ha én 1990-ben fél százalékkal kaptam ki, akkor 1994-ben esélyem lehet nyerni. Aztán nagyjából azzal kellett szembesülnöm, hogy ez esélytelen, baloldali előretörés miatt ebben a körzetben reménytelen. Az én személyes csalódásomat valamennyire árnyalta, hogy bár egyéniben nem nyertem, de listán bejutottam az Országgyűlésbe. Egyébként nekem jó személyes kapcsolatom volt az MSZP-s jelölttel, dr. Kiss Gáborral, aki egy kultúrember volt, és én, mint irodalomkedvelő, jól eltudtam vele beszélgetni versekről és egyébektől. Igazából előzetes együttműködés a szocialistákkal nem volt, sőt megmondom őszintén, hogy én a választás utáni első nagy frakcióülésre abban a szent hitben mentem el, hogy mi ellenzékben leszünk. Majd úgy jöttem haza, hogy valószínűleg kormánypártként fogunk működni. 72 óránk volt ennek a megemésztésére, vagy ennek a kiizzadására, az egész hajmeresztő volt. Akkor 69 főből állt a frakciónk, és ezt átbeszélni sem volt olyan egyszerű, majd utána össze kellett hívni az országos küldöttgyűlést is, és a küldöttek torkán le kellett nyomni ezt az álláspontot. Ha a küldöttek máshogy szavaznak, akkor nem lehetett volna bemenni a koalícióba. Állítom, hogy amennyiben az országos küldöttgyűlésen az első órában szavaztak

volna erről a küldöttek, az elutasító szavazatok lettek volna többségben. Ez egy ilyen izzadságos ámokfutás volt, ezt tudomásul venni, és elfogadni.

Önnek személy szerint mi volt az álláspontja?

Én ezt úgy éltem meg, hogy pártlistás képviselő vagyok, és két dolgot tehetek. Megpróbálom alakítani a pártnak a közös álláspontját, mert hozzászólhatok, elmondhatom a véleményem, győzködhetek másokat, hogy mi legyen a közös álláspont. Ez nem volt egyszerű, mert milliószor éltem meg olyan szituációt az SZDSZ képviselőcsoportjában, hogy frakcióülésen megpróbáltuk kialakítani a közös álláspontot, folyt a vita, majd jött a szavazás, 20 igen, 20 nem, 20 tartózkodás eredménnyel. Ez egy gyakori képlet volt, és így azért nem volt könnyű működni. Szóval én azt gondoltam, hogy egy kicsit más egy egyéni képviselőnek a helyzete, mint egy listás képviselőnek. Utóbbi egy bizonyos határon túl vagy elfogadja a pártjának az álláspontját, vagy köszönettel átadja a helyét olyannak, aki el tudja azt fogadni. Azt, hogy én listán bejutottam és egy önálló utat kezdek el, vagy átülök valahová, én elfogadhatatlannak tartottam. Ma is annak tartanám. Ebből az következik, hogy végül is nem nagyon könnyen, de elfogadtam a racionális érveket, amelyek arról szóltak, hogy itt lehetőség van arra, hogy az SZDSZ-nek a választási programja részben megvalósuljon. Erről egyébként úgy gondolom, hogy valamelyest igaznak is bizonyult. Olyan dolgok is átmentek a közös programban, amit az MSZP egy része fogcsikorgatva viselt el.

Mint például a Bokros csomag? A lakosságot súlytó további megszorítások mennyire voltak távol az SZDSZ-es képviselők szociálisan érzékeny attitűdjétől?

Én Horn Gyula első szűzbeszédét úgy éltem meg, hogy nagyjából arra számítottunk, hogy ez egy churchilli beszéd lesz. Jön a miniszterelnök, és azt mondja, hogy most azért olyan a szituáció, hogy nem ígérhetünk mást, csak vért, verejtéket, könnyeket, és meg kell húzni a nadrágszíjat. Ezzel szemben bejött egy órával a beszéde előtt, és mondta, hogy semmi ilyesmi nem lesz. Télen meleget ígérünk, nyáron árnyékot, és mézeskalácsszívet. Azért az benne volt a levegőben, hogy itt el kellene kezdeni egy racionálisabb gazdaságpolitikát csinálni. Mindenki tudta az eszével, de senki nem szerette volna. Nagyjából az volt, hogy ezt mindenki elismerte, csak mindenki azt gondolta, hogy az ő szférája megússza. Hogy az egészségügy megússza, hogy az oktatás megússza, de a többi területen legyen azért valami, csak az ő szférájában nem. Szóval nehéz lenne vitatni azt, hogy a Bokros csomagnak valamilyen formában meg kellett születnie. Békesi, a koalíciós kormány első pénzügyminisztere is végigvitte volna az államháztartási reformokat, ha engedte volna neki a miniszterelnök. Nehéz lenne vitatni, hogy súlyos gondok voltak akkor, amire megoldást kellett keresni. Az Országgyűlés többsége, és én is megszavaztam a Bokros csomagot. Én azt racionális érvek alapján elfogadtam. Azt is megértettem, hogy nem olyan időszakot éltünk, ami egy hosszabb időn keresztül zajló, de óvatosabb lépéseket kibírt volna.

A társadalmi elosztórendszerek átalakítását drasztikusan kellett meglépni, vagy sehogy. Persze a megszorító intézkedéscsomag így is felpuhult, meg lehetne nézni, hogy abból mi valósult meg, szinte semmi. Inkább csak jelezte azt, hogy egy kicsit összébb kell húzni a nadrágszíjat. Azt mondom, hogy inkább a jelzésértéke volt erősebb, mint konkrét hatása, de nem vagyok gazdaságpolitikus.

Többen úgy vélik, hogy az 1994-ben létrejött MSZP-SZDSZ koalíció maga, továbbá a Bokros csomag, és a Tocsik-ügy szegek, sőt inkább erős ácskapcsok voltak az SZDSZ koporsójában. Mennyire volt visszafordíthatatlan a szabaddemokrata párt hanyatlása? Szükségyszerű történelmi folyamat volt, vagy egyszerűen taktikák, hibák sorozata vezetett ahhoz, hogy az a párt, ami a rendszerváltás forгатókönyvének kidolgozásában és a demokratikus átmenet korszakában meghatározó szerepet játszott, ma már nincs jelen a politikai térképen?

Az első ácskapocs kétségkívül a koalíció megkötése volt. Az MSZP-vel való együttműködés tömegeket sokkolt. Számos olyan támogatója volt az SZDSZ-nek, aki 1989-ben a következetes antikommunizmust vélte megtalálni a pártban, különösen a négy igenes népszavazás környékén. Ennek a holdudvarnak és ezeknek a választópolgároknak teljesen elfogadhatatlan volt az MSZP-vel megkötött koalíció. Számos valamikori SZDSZ-es barátom, ismerősöm később a MIÉP-ben, ma már a Jobbikban politizál. Ez egy teljesen természetes folyamat. A Tocsik-ügy nagyságrendileg ma már amúgy megmosolyogtató. Ettől függetlenül számomra is olyan sokk volt, hogy az elején nem is értettem, hogy miről is van szó. Emlékszem e botrányos ügyet tárgyaló frakcióülésre, én is bejelentkeztem hozzászólásra, és mire rám került a sor, teljesen másképp láttam az egész dolgot. Rájöttem, hogy minél többet tudok meg, annál rosszabb nekem. Úgy látom, hogy a rendszerváltó pártok betöltötték történelmi hivatásukat, és ma már más alapon kell szerveződnie a politikai palettának.

Ha visszatekernénk az idő kerekét, és 1990-ben Antall József a szabaddemokratákkal alakít koalíciót, vagy nagykoalíció jött volna létre, akkor ennek a két pártnak a története, sorsa másként alakulhatott volna?

Ha igaz az, hogy a politika a lehetőségek művészete, akkor úgy vélem, hogy az a mezsgye, amin bármilyen kormány haladni tudott akkor, eléggé behatárolt volt, persze adódtak volna különbségek. Az a gyanúm, hogy egy SZDSZ-MDF koalíció is megbukott volna. Viszont maradt a parlamenttel egy kicsit infantilis kapcsolat: 1996-ban alapítottunk egy országgyűlési énekkart Szená-Torok néven azzal az ötlettel, hogy bizonyos ügyekben meg kellene próbálnunk harmóniában megszólalni. Minden pártból volt akkoriban belépő, és ez a formáció még ma is létezik, jótékonyági fellépéseket szoktunk vállalni. 25 éve működünk, a parlament felsőházi termében szoktuk az ilyen kerek évfordulókat tartani. Minden olyan jó lépést üdvözlök, amikor valakik egymástól akár milyen távolságban lévő politikai

szervezet tagjaként egy közös jó ügyért össze tudnak fogni. Én úgy gondolom, hogy ez a helyes magatartás.